

Імідж незалежної України в російській публіцистиці (1991-2001 рр.)

Зоя Гриценко

Схід-Захід: Історико-культурологічний збірник.

Випуск 5. – Харків: ФріМайнд, 2001. – С. 196-208.

При використанні матеріалів статті обов'язковим є посилання на її автора з повним бібліографічним описом видання, у якому опубліковано статтю. Дана електронна копія статті може бути скопійована, роздрукована і передана будь-якій особі без обмежень права користування за обов'язкової наявності першої (даної) сторінки з повним бібліографічним описом статті. При повторному розміщенні статті у мережі Інтернет обов'язковим є посилання на сайт Східного інституту українознавства імені Ковальських.

Адреса редакції:

Східний інститут українознавства імені Ковальських («Схід/Захід»), ауд. 4–87,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
пл. Свободи, 6,
Харків, 61077,
Україна.

E-mail: siu.kharkiv@gmail.com

Тел.: +38 057 705 26 30;
+38 096 1555 136

Веб-сайт: <http://keui.univer.kharkov.ua>

© Східний інститут українознавства імені Ковальських

© Автор статті

© Оригінал-макет та художнє оформлення – зазначене у бібліографічному описі видавництва

© Ідея та створення електронного архіву часопису – А. М. Домановський

ІМІДЖ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ В РОСІЙСЬКІЙ ПУБЛІЦИСТИЦІ (1991—2001 рр.)

Імідж сучасної української держави в російській публіцистиці є важливим елементом впливу на формування відносин між Росією та Україною, а також показником культури стосунків двох слов'янських народів. У своїй статті я роблю спробу відповісти на такі основні запитання. Яка роль російської публіцистики у створенні нових підходів до ідеї української державності? З чим пов'язане позитивне ставлення в Росії до української державності? Наскільки російська національна свідомість пододала сприйняття українців як «малоросів»? Наскільки сильними є антиукраїнські тенденції в російській публіцистиці і чи пов'язані вони з політикою офіційної Москви? Як виглядають особливості українського політичного режиму в дзеркалі російської публіцистики?

Відповіді на ці питання базуються на порівняльному аналізі точок зору на сторінках російської преси, що називає себе демократичною, а також на сторінках прокомуністичних видань. Увесь спектр думок представлено в їхній хронологічній послідовності з аналізом причин їх послаблення чи посилення за десять років існування української держави.

Після проголошення державної незалежності Росії та України у 1991 р. почалася нова сторінка у стосунках цих держав та народів. Російські політики почали розробляти свої стратегії щодо України, виходячи з інтересів російської держави, адже це був час, коли відбувся розподіл власності колишнього Радянського Союзу, вирішувалися прагматичні ринкові питання, вироблялася нова військова доктрина. Російська публіцистика на сторінках масових видань формувала певний імідж незалежної України, що не могло не впливати на міждержавні стосунки двох східнослов'янських народів.

Позитивне ставлення в Росії до української державності наприкінці 80-х — на початку 90-х рр. було пов'язане з прагненням російських політиків на чолі з Б. Єльциним «ухилитися від підпорядкування загальносоюзному центру» і тим самим перемогти М. Горбачова у бо-

ротьбі за Кремль¹. У Москві відбувалася боротьба за владу двох президентів різного ступеня легітимності. Один з них був обраний 3^тздом народних депутатів СРСР, інший — населенням Російської Федерації². Така ситуація сприяла тому, що Б. Єльцин змушений був підтримати українську державу як рівноправного партнера, хоча у свідомості переважної більшості росіян залишалося сприйняття українців як «молодших братів», а уявлення про «велику і неподільну Росію» «переболювалося з величезними труднощами»³.

Прокомуністичний та суто антиукраїнський характер мали публікації на сторінках газет «Правда», «Советская Россия». Позиція авторів публіцистичних статей цих видань була зумовлена їхніми політичними переконаннями. Прихильники комуністичних поглядів і реставрації Радянського Союзу у своїх публікаціях називали і називають документи, підписані 8 грудня 1991 р. керівниками Росії, України у Біловезькій Пущі, «злочинними». Саму подію вони вважали і вважають «актом національної зради народів, які входили до складу Радянського Союзу, а також друзів по соціалістичному табору», пояснюючи її виключно «зрадницькою діяльністю «п'ятої колони» у вищих ешелонах державної влади та антирадянських сил Заходу»⁴.

На сторінках «Советской России» в кінці червня — на початку серпня 1992 р. була надрукована велика стаття «Так хто ж кого годує?»⁵. Цей публіцистичний виступ газети був спрямований на те, щоб переконати читачів, що Росія була країною-годувальницею усіх інших республік колишнього СРСР. Так, посилаючись на економіста Олексія Віноградова, газета наводила таблицю виробництва і споживання внутрішнього продукту в СРСР. Цифри показували, що Російська Федерація з 1985 по 1990 рр. виробляла набагато більше, ніж споживала, у той час як інші республіки колишнього Радянського Союзу більше споживали, ніж виробляли. І хоч показники України набагато відрізнялися від показників Грузії, Естонії та інших республік, вона теж виглядала тягарем для Російської Федерації. У кінці публікації робився висновок, що СРСР був колоніальною державою, але головною колонією начебто була Росія, яка не мала навіть ознак суверенітету. Тому, на думку газети, ліквідація СРСР має ряд позитивних моментів для Росії. А саме: «Росія не повинна більше оплачувати своєю кров'ю та грошима боротьбу кланів і клік у союзних республіках». У той же час автор публікації виступав за відновлення єдиної держави: «зміна соціального устрою ще не є підставою для руйнуван-

ня держави, і історична єдність країни повинна бути відновлена. Але не СРСР-СНД, а Росії»⁶.

Цю думку про особливу роль Росії в житті інших народів колишнього СРСР «Советская Россия» активно поширювала серед своїх читачів. З цією метою на її сторінках був видрукуваний уривок з брошури І. А. Ільїна «Про Росію». Публікація мала назву «Що обіцяє розчленування Росії»⁷. У ній наводяться думки про те, що «Росія не є випадковим нагромадженням територій та племен чи штучно створеним «механізмом» «областей», але живим, історично зумовленим і культурно виправданим організмом, який не підлягає штучному розчленуванню». Далі автор писав, що російський народ начебто історично пов'язаний зі своїми «національно молодшими братами» духовним взаєморозумінням, що він є «твердинею європейсько-азіатського, а тому і вселенського світу й рівноваги» в ньому. Саме тому, на думку автора, розчленування цієї фортеці було б «небаченою ще в історії політичною авантюрою»⁸.

Актуальними, на думку видавців газети, виглядали висновки І. Ільїна, висловлені з приводу ситуації, в якій Україна опинилася в 1917—1918 рр. Філософ доводив неможливість існування самостійної України в конкретних геополітичних умовах. Лише Німеччина підтримала державність України, а такі країни, як Польща, Франція, Англія та Сполучені Штати Америки вважали, що «визнати «самостійну Україну» — значить віддати її німцям»⁹.

При цьому в газеті не згадувалося про докорінну зміну міжнародних стосунків наприкінці ХХ ст., коли саме зовнішньополітичні фактори сприяли появі на карті світу незалежної України. У публікації лише йшлося про інтереси Росії та «всього людства», які не співпадають з «планом розчленування Росії». У той же час про інтереси «молодших» братів і гадки немає.

Імідж України, який формувався прокомуністичною публіцистикою, не змінився за десять років. Державність України, на думку її представників, це випадкове явище, а політичний режим країни характеризується «порушенням прав людини, російського та російськомовного населення, втратою економічної незалежності, ліквідацією багатьох соціальних завоювань трудящих та зростанням соціальної ворожнечі». Єдиний шлях подолати проблеми, які стали нібито наслідком незалежності — це повернутися назад, до сім'ї «роз'єднаного триєдиного слов'янського народу».

Усі події, що відбувалися за десять років існування незалежної української держави, висвітлювалися комуністичною пресою лише з точки зору сприяння тих чи інших політиків чи організацій відродженню Радянського Союзу. Якщо українські комуністи спрямовували свої зусилля на приєднання України до Союзу Росії та Білорусії, то це глумачилося як позитивне явище, а дії української влади, спрямовані на розвиток багатовекторної зовнішньої політики, трактувалися як «втягування України у сферу глобальних інтересів США і міжнародних організацій, таких як НАТО, МВФ, ВТО»¹⁰.

Під впливом таких поглядів з ініціативи фракції КПРФ 15 березня 1996 р. Державна Дума Росії більш ніж 250 голосами прийняла постанову «Про поглиблення інтеграції народів, що об'єднувалися у Союз РСР» і скасувала постанову Верховної Ради РСФСР від 12 грудня 1991 р. «Про денонсацію Договору про утворення СРСР».

У порівнянні з комуністичними та прокомуністичними виданнями демократична російська преса демонструвала більш витончений підхід до змалювання образу України, найчастіше з позицій так званого євразійства. Лейтмотивом відповідних публікацій ставив «захист інтересів російських меншин в пострадянських державах». Найбільш чітко ця позиція була сформульована у статті С. Станкевича «Держава у пошуках себе»¹¹. У поглядах впливового на той час російського політика, який виступив зі статтею у демократичній російській газеті «Независимость», простежується вплив теорії слов'янофілів про особливе призначення Росії як містка або, за словами Олександра Блока, щита між Сходом та Заходом. С. Станкевич заявив, що російська держава «зросла і зміцнилася як унікальний історико-культурний сплав слов'янського і тюркського, православного і мусульманських елементів». Він писав, що «країна, яка поєднала в собі Захід і Схід, Північ та Південь, унікальна, можливо, єдино здатна до гармонійного поєднання різних джерел, до історичної симфонії». Тому, на думку цього автора, «у Росії немає морального права залишатися в становищі стороннього спостерігача», коли «порушуються права російського населення» й під загрозою опиняється навіть «російська спадщина (пам'ятники, школи, церкви, монастирі, музеї)». С. Станкевич закликав російські посольства «близького зарубіжжя» діяти рішуче, немовби забуваючи, що шкільна освіта та інші сфери духовно-культурного розвитку є питаннями суто внутрішньої політики суверенних держав.

Спроба С. Станкевича використати теорією євразійства для «захисту» російськомовного населення у колишніх частинах СРСР, у тому числі і в Україні, викликала обурення багатьох відомих учених — суспільствознавців, і то не лише з пострадянських країн. Прагнучи дати більш зважений погляд на зазначену проблему, «Независимая газета» надрукувала відгуки з цього приводу Брюса Д. Портера, Леона Арона та Френсіса Фукуями¹². Суспільствознавці й політологи світового рівня не підтримали думки С. Станкевича і наголосили на його ідеалізмі та недостатньому знанні історії. Вони зазначили, що погляди С. Станкевича спрямовані на формування нової місії для Росії, котра насправді нагадує стародавні уявлення про Москву як Третій Рим. Росія впродовж своєї історії постійно збільшувала свої території шляхом завоювання та анексії, а не поєднання та сполучення. Україна, як й інші країни СНД та Прибалтики, може розглядати євразійську доктрину та виступи на захист росіян у нових незалежних державах колишнього СРСР як привід для встановлення імперського контролю над останніми. Автори статті вважали, що Росія, яка перебувала в самоізоляції майже тисячу років, культура якої все ще прагне вирватися з лещат ксенофобії, народ якої має лише слабке уявлення про зовнішній світ, навряд чи зможе відігравати роль світового рятівника та носія гармонізованих духовних основ¹³.

Спроби російської публіцистики 90-х рр. ХХ ст. відродити у будь-якій формі ідеї євразійства засвідчили, що в цих моделях Україні надавалося підпорядковане місце. Вона не могла, на думку євразійців, мати власну геостратегію і геоекономіку. Цей аспект євразійства українські дослідники помітили й зрозуміли вже в 90-х рр.¹⁴

Для російських патріотів на початку 90-х рр. було дуже важливо наголошувати на самоцінності російської державності. О. Ціпко зі сторінок «Комсомольської правди» заявляв: «Якщо нація не розуміє цінності держави, вона небезпечно хвора»¹⁵. Він звертав увагу на відповідальність російських керівників і політиків, які проголосували за суверенітет РСФСР, за розпадиння старої російської держави. Учений наполягав, що лише тоді, коли росіяни визнають свою особисту відповідальність за поразку соціалістичного експерименту і за обвал всієї країни, лише тоді державна свобода українців, як і інших народів колишнього СРСР, «опиниться у безпеці». Особливо гостро публіцист критикував «несамовитих реформаторів», заявляв про гостру потребу для Росії нових політиків, орієнтованих на власну історію,

культуру, російську державність. У той же час, він підкреслював, що «надра та простори Сибіру, якими так хизуються політики, освоювали не тільки великороси, але й українці, поляки, татари. Політики забули, що багатство й цивілізованість народу визначається не стільки його мінеральними ресурсами, скільки культурою його праці та культурою побуту»¹⁶.

Такий критичний погляд на історичні особливості російської державності сприяв формуванню поваги й толерантності до української незалежності. Це було дуже важливо, оскільки саме в цей час Росія й Україна випробовували свої стосунки такими складними питаннями, як проблема Криму та Чорноморського флоту, і від позиції провідних засобів масової інформації певною мірою залежало, в якому напрямку піде вирішення цих проблем політиками.

І «Комсомольская правда», і «Независимая газета» виносили на перші сторінки статті, де обговорювалися ці проблеми, повідомлялося про різні позиції російських урядовців та політиків. Газети писали, що О. Руцький, наприклад, під час перебування в Криму, заявляв: «Чорноморський флот був російським і залишиться російським», а Україна «хай створює свій флот і кордони, якщо думає, що на неї хто-небудь буде нападати»¹⁷. С. Станкевич заявляв, що акт 1954 р. про передачу Криму зі складу Росії до України «не має під собою ніяких правових підстав»¹⁸.

Прагнучи допомогти російському читачеві краще розібратися у складних україно-російських стосунках, «Независимая газета» надрукувала статтю Ігоря Торбакова «Крим і Чорноморський флот: Російсько-український конфлікт: історичний аспект»¹⁹. Автор описував історичні події 1918 р., коли більшовики з метою збереження контролю над Кримом і Чорноморським флотом, зробили політичний маневр і проголосили 21 березня 1918 р. Крим незалежною Республікою Тавридою. Це рішення створювало формальну можливість оголосити півострів «нейтральною зоною». Центральна Рада в своєму четвертому Універсалі тоді заявила, що до складу Української Народної Республіки повинні увійти північні повіти Таврійської губернії та місто Севастополь. Прем'єр-міністр УНР В. Голубович 20 квітня 1918 р. направив німецькому послу в Києві барону Момму меморандум, де підкреслював, що весь Чорноморський флот належить Українській Народній Республіці. Нова українська влада на чолі з гетьманом П. Скоропадським повела боротьбу за Крим та Чорноморський флот ще більш

енергійно. Але вже 30 квітня, виконуючи наказ Л. Троцького, частина суден знялася з якоря і відпливла до Новоросійська. Таким чином, російський публіцист роз'яснював читачам, що проблеми Криму та Чорноморського флоту виникли не на пустому місці, як іноді здавалося з виступів окремих російських політиків і що українці вже мають історичний досвід відстоювання своїх інтересів.

Демократична преса звертала увагу на правовий бік питання щодо розподілу Чорноморського флоту. «Цивілізованість вирішення проблеми визначається її правовим забезпеченням», — писав Бахтіяр Турмухамедов у статті «Флот доведеться ділити»²⁰. Автор радив звернутися до міжнародного досвіду вирішення конфліктів, оскільки «договірній практиці в межах СНД властива деяка непослідовність і одночасно таємничість». Із світової практики важливе значення мала Віденська конвенція 1983 р. про правонаступництво у ставленні до державної власності, державних архівів і державних боргів. У цьому документі було визначено, що нерухома власність переходить державі, на території якої вона знаходиться, якщо тільки сторони не домовляться про інше. А відносно рухомої власності повинно діяти правило, відповідно до якого вона успадковується державами-спадкоємцями у справедливій пропорції. У публікації наголошувалося, що, виходячи зі світового досвіду, російський уряд повинен вирішити, навіщо йому потрібен Чорноморський флот. Той аргумент, що Чорноморський флот необхідно підпорядкувати російському керівництву з метою подальшої передачі його в спільне користування СНД, автор статті справедливо вважав неприйнятним для України.

Після першого періоду російсько-українських взаємин, пов'язаних з розподілом майна колишнього Союзу та утвердженням суверенних держав, дедалі більший вплив на формування нових підходів до України починають відігравати прагматичні ринкові міркування. Російські нафтові компанії просять Президента Російської Федерації про покращання податкового режиму для роботи в Україні, а російські газети починають писати, що в тому випадку, якщо «український ринок стане знову для Росії недосяжним», цим скористаються закордонні нафтові компанії²¹. Російські журналісти звертають увагу на важливість співпраці в металургійному виробництві²², повідомляють про розробку двох важливих схем, за допомогою яких Москва могла б отримати контроль над українськими підприємствами. Перша — це створення фінансово-промислових груп, друга — спроба передати в за-

ставу під газові борги 25 стратегічних об'єктів України, які коштують набагато більше, ніж українські борги²³.

Про важливість розвитку торгівлі між Україною та Росією й про покращання становища в цій сфері повідомлялося в публікації «Російської газети»²⁴. Як позитивне явище оцінюється те, що список виключених з переліку товарів для взаємної торгівлі охоплює лише 0,3 % від їхньої загальної кількості, у той час, як ще недавно обсяг таких виключень сягав 16 %. Припускалося, що такий список взагалі може буде ліквідовано²⁵.

У той же час, у багатьох російських публікаціях імідж України виглядає не таким привабливим, як того вимагають дружні стосунки. Газети натякають, що українці проявляють зацікавленість, можливо, у зв'язку з майбутніми виборами до парламенту, у політичній підтримці з боку Росії²⁷. Окремі журналісти пишуть про «принцип подвійних стандартів», який начебто «давно сповідується в столиці України» у зовнішньополітичній діяльності. З одного боку, вона може «демонструвати м'язи (аби Леоніду Кучмі не наклепати на себе гнів з боку прозахідних політиків), а з іншого — все ж продовжує поволи рухатися в російському напрямку»²⁸.

Особливості українського політичного режиму в дзеркалі російської публіцистики теж виглядають не дуже привабливо. І хоча Росія була практично єдиною країною, яка не звернула увагу на політичну кризу в Україні у зв'язку з «касетним скандалом» і справою Г. Гонгадзе, або, як її охрестили журналісти, «гонгадзегейт», український Президент Л. Кучма у публікаціях на сторінках російських газет виглядає як узурпатор, котрий прагне максимально використати будь-яку зміну ситуації на свою користь і ще більше сконцентрувати владу у своїх руках²⁹.

Здійснення адміністративної реформи, пов'язаної з введенням посад державних секретарів Кабінету Міністрів і державних секретарів міністерств, які будуть призначатися на термін повноважень Президента України, тобто на 5 років, називається «конституційним переворотом» і порівнюється «з появою на заводі партторгів-наглядачів при начальниках цехів» у комуністичні часи, коли Л. Кучма був директором заводу³⁰.

Українського Президента звинувачують у «покриванні злочинної діяльності президентського оточення», колишнього українського прем'єра П. Лазаренка³¹. Політичне життя в Україні називають «постійним болотом». У той же час робиться висновок, що «політичний

режим, створений Л. Кучмою, цілком влаштовує українське суспільство»³².

Україна постає на сторінках російських газет як антидемократична, корумпована і важко передбачувана політична спільнота, лідери якої не поважають свій народ і максимально використовують адміністративний ресурс під час виборів. Російська публіцистика наголошує, що успіх української партії влади визначається не її суб'єктивними факторами, а об'єктивними: вони постійно використовують «головний козир Києва: вигідне геостратегічне і геополітичне становище України»³³.

При цьому підкреслюється, що економічний рівень життя українського народу набагато нижчий від російського. Місячна платня більшості населення складає 22,6 доларів США, а доларовий еквівалент пенсії дорівнює 12–16 доларам, тому «нюанси сучасної геополітики з точки зору мільйонів українських громадян важливі лише настільки, наскільки можуть вплинути на можливість їх виживання»³⁴. Українським чоловікам залишається, на думку журналіста, лише такий вид заробітку, як контрактно-військова служба в різних частинах світу, де є платоспроможний замовник, а 1,5 млн українським жінкам випала «нагода» працювати пов'язаними в більш заможних країнах Заходу і Сходу. Причому чисельність резервно-тіньового війська, яке начебто існує в Україні, набагато перебільшується (автор статті наводить цифру в 7 мільйонів). Викликає сумнів і наведена в статті чисельність найманців, близько 15 тис. яких начебто пробралися до «антитерористичної коаліції» в Афганістані й підняли ціни до 3,5–5 тис. доларів за свої послуги.

Без особливої симпатії аналізуються й дії українських військових, які на початок 1999 р. мали понад 170 контрактів з майже 50 країнами світу, 30 % яких передбачали послуги військового та спеціального характеру. Така політика може надати Україні, на думку автора статті, можливість досягти обсягу експорту зброї і послуг військового призначення на суму до 1 мільярда доларів США на рік. Таким чином, із статті випливає висновок, що зусилля населення і державних структур України спрямовані лише на заробітчанство на війні, що не є для України чимось новим і несподіваним. Під час радянської війни в Афганістані, свідчить газета, прибутки України склали близько 420 мільйонів рублів, які учасники бойових дій використали для себе особисто.

Про негативні явища, пов'язані зі свободою, яку дістали українці в незалежній державі, розмірковує автор публіцистичної статті в газеті «Известия»³⁵. Вже сама назва статті — «Хвороба як норма життя» — свідчить про бажання показати глибокі соціальні і духовні проблеми, що існують в українському суспільстві. Питання стосунків держави і громадян у сфері захисту здоров'я людей викликає особливу стурбованість автора. Він критикує ситуацію із закритістю інформації у Міністерстві охорони здоров'я, яка породжує корупцію та цинізм. Автор порівнює нинішню ситуацію з охороною здоров'я населення у радянські часи, коли «система охороняла людей, як міцна клітка своєю несвободою охороняє від вільного хижака мишу». На його думку, свобода, яку отримали українці, є «свободою не жити, але помирати». Висновок статі такий, що, «отримавши незалежність у 1991 році, ті, хто пройшов по чужих головах до хлібних піків людської величч, сприйняли це поняття, як свободу від людяності»³⁶.

Огляд публікацій на сторінках російської преси демократичного спрямування дозволяє зробити висновок, що імідж України поступово змінюється зі зміною політики російської влади щодо України. З проголошенням президентом В. Путіним курсу на поліпшення взаємин Росії і України газетні публікації теж стали більш дояльними у висвітленні українських подій. Навіть така трагічна і неприємна для України подія, як влучання української ракети в російський літак, не викликала грубих антиукраїнських публікацій. Інколи навіть простежувалося бажання вірити, навіть без належних підстав, українським військовим, ніж завчасно підозрювати чи засуджувати їх³⁷.

Рівень уваги російської публіцистики до України за роки її незалежності зазнав суттєвих змін. Якщо на початку 90-х рр. українська тема в російських газетах зустрічалася часто і, як правило, на перших шпальтах, то з кінця 90-х рр. місце України в газетах займає Білорусь, іноді Молдова. Інформація про Україну зустрічається в цей період досить рідко і стосується переважно бізнесових проблем. Причому про Україну говорять зазвичай як про дуже перспективного партнера для взаємовигідної співпраці. Однак тенденція до зменшення уваги до України в російській публіцистиці, на мій погляд, означає не погіршення ставлення до неї, а визнання за Україною права на самостійну політику. Цьому сприяло узгодження основних україно-російських проблем: Чорноморського флоту і Криму. Крім того, Росія зараз має багато своїх проблем — від власного мовного питання до Чеченської

війни. Здається, Росія відмовилася від ролі «старшого брата» у відносинах з непоступливою Україною, націливши свій інтерес у цьому питанні на Білорусь і Молдову. Російський уряд зосередився на економічній співпраці з Україною, яку обидві сторони визнають стратегічно важливою.

Що ж стосується теорії «євразійства» і подолання комплексу «старшого брата», то порівняння російської преси прокомуністичного і демократичного спрямувань породжує думку, що в цих питаннях погляди різних авторів часто зближуються. У першій половині 90-х рр. у публіцистичних виступах прокомуністичних видань поширювалася думка про Україну, як зайвий тягар, який «годувала Росія» у часи СРСР. Частіше всього автори писали про незалежну українську державу, як про «молодшого брата», який не хоче виконувати вказівок «старшого брата».

У російській публіцистиці Україна не виглядала рівноправним партнером Росії. Соціологічні опитування свідчать, що погляди росіян з 1997 р. і до листопада 2001 р. на питання про те, які країни є ворогами, а які союзниками, часто змінювалися, «вороги» та «союзники» мінялися місцями. Україна постійно потрапляла у першу п'ятірку союзників, але в 1997 р. вона займала місце після Білорусі, яку вважали союзником 22 % росіян, Китаю — 8 %, поряд з Індією, котру, як і Україну, 6 % громадян вважали союзницею. У 2001 р. найголовнішим союзником Росії почали вважати США — 14% росіян, Білорусь — 9 %, Німеччину — 4% і Україну — 3%³⁸. Таким чином, навіть зважаючи на підтримку харизматичного президента В. Путіна, російська публіцистика далека від формування привабливого для своїх громадян іміджу України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кульчицький С. В. Утвердження незалежної України: перше десятиліття // Український історичний журнал. — 2001. — № 2. — С. 9.
2. Там же. — С. 19.
3. Кульчицький С. В. Утвердження незалежної України: перше десятиліття // Український історичний журнал. — 2001. — № 3. — С. 51.
4. Зюганов Г. Возрождение единого Союза неизбежно // Правда. 2001. — 4—5 декабря.

5. Так кто же кого кормит? // Советская Россия. — 1992. — 28, 30 июля.
6. Там же. — 1992. — 1 августа.
7. Ильин Иван. Что сулит миру расчленение России?// Советская Россия —1992. — 25 июля.
8. Там же.
9. Там же.
10. Зюганов Г. Возрождение единого Союза неизбежно// Правда. 2001. — 4—5 декабря.
11. Станкевич С. Держава в поисках себя // Независимая газета. — 1992. — 28 марта.
12. Защита интересов русских меньшинств в постсоветских государствах по Сергею Станкевичу: Четыре отклика на статью Сергея Станкевича «Держава в поисках себя»// Независимая газета. — 1992. — 3 июля.
13. Там же.
14. Кисельов Є. Л. Україна: між панславізмом та євразійством // Актуальні проблеми державного управління. Наук. зб. — Харків. — 1998. — № 2. — С. 34—39.
15. Ципко А. Если нация не понимает ценности государства, она опасно больна // Комсомольская правда. — 1992. — 14 января.
16. Там же.
17. Пилат А. Для чего перевозить что-то из России в Россию?// Независимая газета. — 1992. — 7 апреля.
18. Там же.
19. Торбаков Игорь. Крым и Черноморский флот: российско-украинский конфликт: исторический аспект // Независимая газета. — 1992. — 9 апреля.
20. Турмухамедов Б. Флот придется делить // Независимая газета. — 1992. — 10 апреля.
21. Чуден Днепр при нормальных налогах // Российская газета. — 2001. — 27 сентября.
22. Старый друг лучше новых двух // Российская газета. — 2001. — 14 сентября.
23. Капустин А. Вопросов больше, чем ответов// Независимая газета. — 2001. — 6 июля.
24. Украина-Россия: торговля без исключений // Российская газета. — 2001. — 18 октября.

25. Там же.
26. Сало, оно и в Москве сало // Российская газета. — 2001. — 11 декабря.
27. Там же.
28. Капустин А. Вопросов пока больше, чем ответов// Независимая газета. — 2001. — 6 июня.
29. Капустин А. Президент Украины «оккупирует» правительство // Независимая газета. 2001. — 2 июня.
30. Там же.
31. Ивженко Т. Америка узнала о Кучме много интересного, но Вашингтон вряд ли захочет «копаться в украинском болоте» // Независимая газета. — 2001. — 9 июня.
32. Тимошенко В. Вашингтон и ЕС дают Киеву позитивные сигналы // Независимая газета — 2001. — 22 июня.
33. Там же.
34. Литвиненко А. Наёмники из Украины в мировой войне Запада и Востока: Пушечное мясо из украинских степей // Известия. — 2001. — 28 декабря.
35. Безродный А. Болезнь как норма жизни: Такими словами можно определить сегодняшнее состояние украинской нации // Известия. — 2001. — 23 ноября.
36. Там же.
37. Взрыв над морем // Российская газета. — 2001. — 5 октября; Украинский премьер не исключает попадания в самолет // Российская газета. — 2001. — 6 октября; Скрытые покажет // Российская газета. — 2001. — 9 октября; Марчука уговорили // Российская газета. — 2001. — 13 октября.
38. Ильичев Г. Мы стали добрее: россияне круто меняют внешне-политические предпочтения // Известия. — 2001. — 13 ноября.